

Примара

Леся Українка

Я бачу їх, як вони йдуть, здалека, з правіку, йдуть без упину і без кінця, довгою зграєю. Початок тої зграї згубився вдалині, кінця не видно у тьмі, аж непевність бере, чи є той кінець і початок, чи се не коло величезне, безвихідне кружить перед очима моїми, кружить, кружить і нема йому впину. Сила їх пройшла передо мною, в убраннях незнаних віків і народів, потім прохвилювали гриви над шоломами, промаяли дивовижні крила над шишаками, зашаріли, як маковий цвіт, верхи на кудлатих шапках, промайнули іскри на шпичастих мідяних касках, мов срібні трави на багні-трясовиці, пролеліли білі китиці на ківерах, а тепер уже сунуть плисковаті круглі шапки, мов скалки з олії на тихій воді, пливуть, пливуть так довго... сих найбільше. За ними далеко у темряві мріють знову одежі невідомих віків і народів, інших, не тих, що пройшли вже, але в темряві здається, що то ті самі йдуть з даліни в даліну, з темряви в темряву і що то зачароване коло кружить, кружить без упину, аж одур бере, дивлячись.

Вони всі йдуть однаковим кроком, і з першого погляду здається, що то змії-полоз правічний, подоланий, але не поконаний, виліз і тихо в'ється навколо землі, помалу стискає її, хочаби задушити. Але зблизька видно, що то йдуть усе люди, і хоч вони йдуть безкраїм гуртом і всі немов однаковим пилом припали, однаковим маревом повились, однаковим колоритом пойнялись, мов безліч фігур на одній картині, але кожен з тих людей **один** і нема другого такого в цілм світі, нема, не було і не буде з правіку й до віку. І кожен з них іде, щоб уже не вертатись. І кожен з них має цілий світ в очах, і ніхто інший не має такого світу, і світ той гине навіки, як тільки погаснуть тії очі, і вже ніхто не відбудує його таким, як він був, хоч би настали міріади нових світів. Куди вони йдуть, тії люди з світами в очах? Ідуть туди, де зливається темрява з далиною, звідки ні один живий голос не доходить, де жах одвічний стоїть на сторожі, щоб не пускати людей вступати самохіть у ту браму без сліпих проводарів – старості, хвороби, – бо сі проводарі хотять мати собі плату від всього живущого, але не кожен дає їм ту плату. Сі люди, що змієм-полозом обвивають землю, йдуть без проводарів, але вони мають погоничів. Скільки сих людей, стільки й погоничів, а геть-геть за ними, зовсім невидимо, женеться жах, той самий жах, що боронить заклиту браму, і він, боронячи, пхає їх туди, він, як божевільний, кричить їм безглузді слова: верніться вперед! А вони, як божевільні, безглуздо слухають його і йдуть вперед. У кожного з тих людей в різних шапках і одежах є щось гостре в руках, щось блискуче, холодне чи палке, страшне й бездушне і в холоді своєму і в палу, і кожне може дати смерть кожному, хто йде перед ним. Може, хто хотів би спинитись перед брамою, де стоїть на сторожі одвічний жах і ляскає холодними й гострими зубами, і грозить кривавими устами, і палить вогнем нечистого дихання, – але нема впину нікому. Стати не можна, треба йти, йти, йти. Бо скільки людей, стільки погоничів. Кожний чув за плечима зброю товариша свого, і в'язи його тремтять, бо він знає, що жало зброї от-от має

вжалити його в шию, як тільки він спиниться, і зараз очі його погаснуть і світ його згине навіки вкупі з ними. І він боїться оглянутись на товариша свого, бо знає, що той промовить безглуздо очима своїми божевільні слова: вернися вперед! А хто не вернеться вперед і буде дивитись назад, того зброя товариша його ужалить просто в очі і зруйнує навіки їх світ. Хто кине́ться вбік, геть у широке вільне поле, того жало зброї ужалить в серце, і коли не впаде він скошеним кривавим цвітом на широке вільне поле, то все ж в очах йому потемніє і зміниться в них світ і вже ніколи не буде таким, як перше був, і широке вільне поле буде завжди чужиною для втікача, а рідна мова стане для нього прокльоном товариша, що не в свою чергу вступив до брами жаху.

Хто пристає до зграї самохіть, уже собі не пан. Хвалою стрічають його задні товариші, бо він віддалив хвилину черги їхньої, і він марить, що він проводар їхній, але він не може повести їх назад, якби раптом схотів, бо вже зброя товариша його загрожує потилиці його, і він страшний тільки тим, що йдуть поперед його. Він уже погонич!

Ідуть узброєні люди і кожний клене того, хто впав поперед нього, і по трупу його йде в його чергу. І хоч би скільки їх падало позаду, передні знають, що неминуха зброя товариша завжди близько і завжди готова вп'ястися в його шию. Хто знає, коли прийде остатній і які слова будуть в очах його?

Я бачу, як лізе сей змії-полоз, але я не бачу голови його. Хто був той **один**, що був головою потвори? Чи він був коли самотній серед поля? Чи він кликнув товаришів і повів за собою ту зграю? Чи вони йшли самохіть до брами жаху і кожний з них був проводарем товариша свого, того, що йшов позаду? Коли ж настала та хвилина, що з проводарів погоничі зробились? Чом вони не вернулись від брами назад, поки були ще проводарями? Чи, може, той перший **один** чув уже за собою зброю товариша свого і не смів глянути в очі йому? Чи, може, оцей змії-полоз був споконвіку безголовий, і сліпий, і страшний у своїй сліпоті безнадійній, як сам хаос? Хто може спинити його? Хто визволить видющих людей з тіла сліпої потвори?..

30.04.1905 р.